

AKCENTSKE VARIANTE

Za pojasnilo akcentskih variant pri tonemskem naglaševanju v novem Slovarju slovenskega knjižnega jezika je treba prikazati, kakšno je njihovo ozadje v slovenskih dialektih in v govoru izobražencev. V članku je to narejeno za opisne deležnike ženskega spola tipa *želega* in *delala* (*mislila*, *vedela*). Nakazani so deloma tudi vzroki za nastanek in širjenje teh akcentov.

To explain different variants of accents for tonemic stress in the new *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (The Dictionary of Slovene Literary Language) their background in Slovene dialects and speech of Slovene intellectuals must be shown. The article presents this with participles of feminine gender of the type *želega* and *delala* (*mislila*, *vedela*). The causes for the creation and spreading of these accents are also partly indicated.

V zvezi z delom za Slovar slovenskega knjižnega jezika je bilo treba na novo normirati tudi naglaševanje. Že pri dinamičnem naglasu je prišlo do precejšnjih sprememb; pri tonemskem naglaševanju, katerega označevanje — kot eno od možnosti knjižnega izgovora — je slovar ponovno uvedel, pa je bilo treba marsikaj povsem na novo določiti. Prejšnji določevalci intonacij so se večinoma opirali na svoj izgovor in niso upoštevali variantnosti, ki je pri tonemskem naglaševanju še pogostnejša kot pri dinamičnem. Za strokovnjake, ki se zanimajo za slovenski akcent, bo zanimivo, kako je do raznih variant pri tonemskem naglaševanju knjižnega jezika prišlo in kakšno je njihovo dejansko ozadje, bodisi v mešanju dialektov ali v samostojnem razvoju govora izobražencev.

I

Ena od pomembnih variantnosti je možnost različne intonacije v ženskem spolu opisnega deležnika nekaterih glagolov.

Poznano je, da so v posameznih oblikah opisnega deležnika pogosto intonacijske razlike, vendar so si dosedanji podatki glede tega enotni

le pri nekaterih kategorijah, kot npr. *dāl dāla dāli*, *kupovāl kupovāla kupovāli*, *lovil lovila lovili*, *nósil nosila nosili* ipd., medtem ko so razlike npr. pri tipih kot *žélel želēla želēli* (v začetku Valjavec,¹ Svane²) : *žélel želēla želēli* (pozneje Valjavec,³ Breznik,⁴ de Bray⁵), *dēlal dēlala dēlali* (v začetku Valjavec,⁶ Breznik,⁷ de Bray,⁸ Svane⁹) : *dēlal dēlala dēlali* (Škrabec,¹⁰ pozneje Valjavec¹¹), *míslil míslila míslili* (v začetku Valjavec,¹² Breznik,¹³ de Bray¹⁴) : *míslil míslila míslili* (Škrabec,¹⁵ pozneje Valjavec¹⁶).

Za sedanji knjižni jezik velja,¹⁷ da pri glagolih z naglašeno pripono nastopi v femininski obliki tonemska alternacija, in sicer na priponi *i* in *a* redno,¹⁸ na priponi *e* pa fakultativno. Pri priponskih glagolih z naglasom na podstavi je v femininski obliki fakultativna alternacija pri tistih glagolih, ki imajo v infinitivu akut in v prezentu cirkumfleks.¹⁹ Torej redna alternacija pri tipih *nosila*, *pisāla* ter *lovīla*, *kovāla*, fakultativna pri *želela* ter *delala*, *mislila*, *videla* (od *dēlati dēlam*, *mísliti míslim*, *vídeti vídim*) in brez alternacije pri *stískala*, *rísala* (od *stískati stískam*, *rísati ríšem*).

Vzrok teh fakultativnih alternacij je dejstvo, da je v slovenščini različno močno razširjen metatonijski novi cirkumfleks. Začetek teh meta-

¹ Rad JAZU CXI, 1892, 41—52, 108—9.

² Grammatik der slowenischen Schriftsprache, Kopenhagen 1958, 109.

³ Rad JAZU CXXXII, 1897, 131.

⁴ AfslPh XXXII, 1911, 427; Slovenska slovnica 1916, 131, ⁴ 1934, 120.

⁵ Guide to the Slavonic Languages 1951, 423 (slovenske podatke v tej knjigi je pregledal F. Ramovš).

⁶ Rad JAZU CXI, 1892, 100—2, 109.

⁷ AfslPh XXXII, 1911, 442 (zglede *pokati*): Slovenska slovnica 1916, 135, ⁴ 1934, 123.

⁸ l. c. 422.

⁹ l. c. 105.

¹⁰ Cvetje XIV, 1895, 1 b.

¹¹ Rad JAZU CXXXII, 1897, 138, 157.

¹² Rad JAZU CXI, 1892, 75—81, 109.

¹³ AfslPh XXXII, 1911, 430; Slovenska slovnica 1916, 133, ⁴ 1934, 122.

¹⁴ l. c. 423.

¹⁵ Cvetje XIV, 1895, 1 b (zglede *praviti*).

¹⁶ Rad JAZU CXXXII, 1897, 138, 157.

¹⁷ Rigler, JiS XI, 1966, 32—4. Slovar slovenskega knjižnega jezika I, 1970, LV-LVIII.

¹⁸ Izjema so primeri z dolžino v opisnem deležniku ednine moškega spola in cirkumfleksom v sedanjiku (tip *sejati*), pri katerih je alternacija fakultativna (ter kontrahirana glagola *bati se* in *stati*, pri katerih ni alternacije).

¹⁹ Enako tudi pri sedanjiku brezpriponskih *vedeti* in *povedati*.

tonij, ki so zasnovane na uvajanju opozicije med posameznimi oblikami, je najbrž pogojen s praslovanskimi akcentskimi zakoni (npr. *dāl dāli* : *dalá*). Seveda se te opozicije analogično širijo na nove kategorije. V slovenščini je metatonija v opisnem deležniku najredkejša na severozahodu, narašča pa proti jugu in vzhodu. Dialekti v vzhodnem delu Slovenije so šli še dalj in novi cirkumfleks iz femininske oblike lahko premaknili za zlog proti začetku: *nosila* > *nòsila* (enako kot *motika* > *mòtika* ali *kolèna* > *kòlena*) — izvedli torej še eno metatonijo. Ponekod je to razmerje, ki bi se v poknjženi obliki glasilo *nòsil nòsila nosíli*, še ohranjeno (prim.: *nòsu nòsiva nosíl* (Žitara ves), *nòsu nòsava nosíli* (Pliberk), *nòsil nòsila nosíli* (Dragovanja vas), *nòsu nùsla nusil* (Mostec pri Dobovi), *nòsa nòsila nosíli* (Videm ob Ščavnici), *nòsu nòsila nusíli* (Gomilice) itd.), drugod so ostale oblike (navadno z izjemo sg. masc.) izenačene po femin. (prim.: *nòsu nùsla nùsli* (Artiče pri Brežicah), *n^uòsu nòusla nòusli* (Svetina pri Celju), *n^uòisu n^uòisla n^uòisl* (Črnova pri Velenju), *n^uòisu nùsla nùsli* (Žiče), *nuòso nùsla nùsli* (Zafošt pri Slovenski Bistrici) itd.).²⁰

Širjenje teh — da jih tako imenujem — metatonij je vezano na enake vzroke, namreč na uvajanje akcentskih opozicij med oblikami (kar pa se spet lahko poenostavi, ko postane preveč komplicirano), ni pa najbrž vezano povsod na isti čas. Nekatere alternacije se uvajajo šele v najnovejšem času z odpravljanjem moderne vokalne redukcije, a druge se ob istih vzrokih tudi opuščajo. Tudi po tem, da današnje izoglose metatonij v opisnem deležniku ne potekajo po kakih ostrejših in starejših dialektičnih mejah, lahko sklepamo na novejša širjenja in izpodrivanja posameznih tipov. Vendar pa je večina teh sprememb le izvršena že razmeroma zelo zgodaj, saj v dialektih, ki so pozno podaljšali stari skrajšani akut, nastopa v teh metatonijskih pozicijah refleks za stalno dolgi jat.

V dialektu se normalno primeri iste kategorije enako obravnavajo: so metatonirani, niso metatonirani ali pa je pri vseh primerih nestabilnost. Prav redka so odstopanja posameznih primerov na akcentso stabilnih področjih, kot npr. pri ribniškem *ognù/ògnu ogníla ogníl* proti *gànù gàníla gàníl*, *prepògnu prepogníla prepogníl* itd.²¹

Najprej si oglejmo tip *želela*. V tem tipu ni metatonije na vsem slovenskem ozemlju, čeprav sta podobna tipa s tematskima vokaloma *a* in *i*

²⁰ Težko je reči, koliko ima tip *písala* v nekaterih dialektih osnovo prav v tem premiku cirkumfleksa proti začetku.

²¹ Najbrž je nemetatoniran zato, ker je v opisnem deležniku osnova enozložna in je podoben z brezpriponskimi glagoli (*ognil* kot *skril*).

(tipa *pisála, nosíla*) praktično povsod²² metatonirana. Vzrok te neparalelnosti ni popolnoma jasen. Morda je v tem, da sta tematska vokala *a* in *i* prvotno lahko tudi padajoče intonirana (rastoča pripona je v tipu *pisal, nosil*, padajoča v *koval, lovil*), tematski vokal *ě* pa je bil samo rastoč (Primeri *pel* in *plel*, kjer je *ě* prvotno padajoč, imata korenski *ě*; primeri s korenskim vokalom pa se drugače obravnavajo, saj se tudi *ubil* ni izravnalo po *nosil*²³). Približno teritorialno razporeditev oblik *želéla* : *želěla* kaže skica. Tu naj bo navedenega še nekaj gradiva: *tərpou tərpéa tərpélě* (Brdo v Ziljski dolini²⁴); *tərpéa, žəvəa* »živela« (Blače²⁴); *žəvəwa* (Podkloster²⁴); *tərpou tərpéwa tərpéla, letéwa, žəvəwa* (Št. Jakob v Rožu²⁵); *tərpéwa tərpéla, žəvəwa* (Sveče²⁶); *tərpéwa tərpéla* (Slov. Plajberk²⁶); *živéwa* (Djekše²⁶); *tərpéwa, živéwa* (Globasnica,²⁶ Pliberk²⁶); *tərpéwa, žvəwa* (Ukve²⁶); *tərpéla, živéla* (Matajur²⁶); *tərpéla, živéla* (Podbonesec²⁶); *tərpéla, živéla* (Ošne²⁶); *tərpéwa, živéla* (Log pod Mangartom,²⁵ Trenta²⁵); *tərpéla, žibiela* (Livek²⁶); *tərpéla, živéla* (Drežnica²⁵); *tərpéla* (Kred,²⁶ Tolmin²⁶);³⁰ *tərpéla tərpéla, žəvəla žəvél* (Čiginj pri Tolminu²⁷); *tərpéla* (Zatolmin²⁷); *živéwa žvél* (Dovje²⁷); *tərpéwa tərpél, žvəwa žvél* (Breg pri Zasipu²⁷); *žvəwa* (Lom pri Tržiču²⁷); *tərpéwa, žvəwa* (Tržič²⁶); *tərpéwa*, možno je tudi *tərpéwa* (Križe pri Tržiču²⁷); *tərpéwa* (Ljubno²⁷); *tərpéwa, žvəwa* (Jezerko,²⁶ Primskovo pri Kranju,²⁷ Godič pri Kamniku²⁵); *žvəwa* (Črna pri Kamniku²⁷); *tərpéla* (Praprotno²⁶); *tərpéwa tərpél, žvəwa žvél* (Polica²⁷); *tərpéwa tərpél, žvəwa žvél* (Stražišče²⁷); *živəwa fem., žvəwa dual, tərpéwa* (Šenčur²⁷); *tərpéwa tərpél, žvəwa žvél* (Smlednik²⁷); *tərpéla tərpél, žvəla žvél* (Retče²⁷); *tərpéwa, žvəwa* (Gameljne²⁷); *živéla* (Horjul²⁶), *tərpéwa, žəvəwa, cvədəwa* (Vnanje gorice²⁶); *žəvəwa, smərdəwa, cvədəwa* (Vnanje gorice²⁷); *tərpéla, živéla* (Logatec²⁶); *tərpéla* (Borovnica²⁷); *tərpéla, žəvəla, žəvəla* (Rakitna²⁵); *tərpəila tərpəilj, žəvəila žəvəilj* (Begunje pri Cerknici²⁵); *tərpəila, žəvəila* (Cerknica²⁷); *tərpəila, žəvəila* (Lipsenj pri

²² S Koroške je nekaj izjemnih zapisov brez metatonije. Tip *bežala* je enako obravnavan kot *pisala*.

²³ V nekaterih dialektih je tudi korenski vokal metatoniran, vendar še redkeje kot pri tipu *živela*.

²⁴ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal I. Grafenauer.

²⁵ Gradivo iz zbirke za SLA in drugo narečno gradivo; zapisal J. Rigler.

²⁶ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal T. Logar.

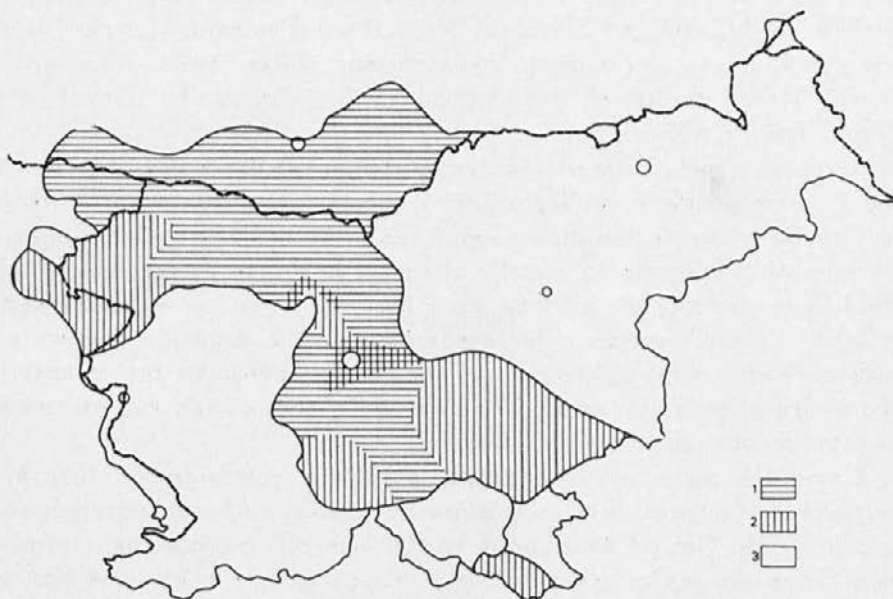
²⁷ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisali študentje slavistike (domačini).

²⁸ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal V. Nartnik.

²⁹ Gradivo iz zbirke za SLA; zapisal J. Toporišič.

³⁰ Čudna intonacija za to področje; morda gre za napako pri zapisu.

Cerknici²⁷); *tərpāila*, *žəvāila* (Vrhnika pri Ložu²⁷); *tərpāila*, *tərpaiļi*, *žəvāila* (Nova vas na Blokah²⁵); *tərpāila*, *žəvāila* (Dolenja vas pri Ribnici²⁵); *sədāila* *sədāila*, *želāila* *želāila*, *žəvāila* (Ribnica²⁵); *tərpēila*, *žəvēila* (Sodražica²⁷); *tərpāila*, *žəvāila* (Sv. Gregor²⁵); *tərpēila* *tərpēiļi*, (Raščica²⁵); *žəvāila* (Struge²⁵); *tərpāila* (Podgorica v Dobropolju²⁷); *tərpēla*, *žəvēla* (Ig²⁵); *živēla* (Grosuplje²⁷); *tərpēla*, *živēla* (Hrastje pri Grosuplju²⁷); *tərpēla*, *živēla* (Zg. Brezovo pri Višnji gori²⁷); *vərtēla*, *žvēla* (Rudnik²⁵); *tərpēva* *tərpēl* (Studenc²⁸); *tərpēla* in *tərpēla* (Sostro²⁵); *tərpēiva* (Janče²⁸); *živēla* (Stična²⁷); *tərpēla* *tərpēl*, *živēla* (Muljava²⁵); *tərpēla* (Zagradec²⁵); *tərpēla* *tərpēiļ*, *žəvēla* *žəvēiļ* (Dobrnice²⁵); *tərpāla*,

Metatonija v tipu želela

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij

žəvāla, (Sentrupert²⁷); *tərpēla* *žəvēla* (Mokronog²⁵); *tərpēila*, *živēila* (Novo mesto²⁷); *živēl* *živēila* *živēli*, *třpēila* *třpēli*³¹ (Predgrad ob Kolpi²⁷); *tərpēla* *živēla* (Stari trg ob Kolpi²⁶); *třpēla* *třpēli*, *živēla* *živēli* (Dragovanja vas²⁷); *tərpēla*, *živēla* (Dragatuš²⁶)³² *tərpēla* *živēla* (Vinica²⁶).³²

³¹ Skrajšani stari akut še ni podaljšan; intonacijske opozicije pa v dialektu poznajo.

³² Intonacija je čudna; ustrežala bi novemu akutu. Prim. o tem problemu spodaj pri obravnavi tipa *delala*.

Na področjih, kjer ni več intonacijskih opozicij, se na tistem delu, kjer je akut zgodaj podaljšan (zahodno in južnoštajersko), ne da ugotoviti, kakšno je bilo stanje pred izgubo intonacij, razen v moščanskem govoru pri Brežicah (na skrajnem jugovzhodu Štajerske), kjer je cirkumfleks skrajšan in kaže sedanje razmerje *živěla* : *živěľ*²⁹ na nekdanje *živěla* : *živěli*. Tam pa, kjer se je akut pozno podaljšal, se da iz refleksov jata ugotoviti nekdanjo intonacijo. Tako lahko ugotovimo, da metatonija ni zajela zgornje Savinjske doline. Prim.: *živěla*³³ (Gornji grad²⁹); *seděla seděli* (Luče²⁵); *tărpeu tărpięla tărpięli, živěla* (Nizka vas pri Rečici ob Savinji²⁷); *tarpěla* (Ljubno²⁶). Pač pa so vzhodno od tu poznali metatonijo; prim.: *siědaę sedăiļa sedili sedile, tarpăiļa tarpīli, živăiļa živīli* (Zafošt pri Slovenski Bistrici²⁵). V Pomurju, kjer akut še ni podaljšan, prav tako poznajo metatonirane oblike; prim. *třpa třpěla třpěli* (Videm ob Ščavnici²⁵); *třpěiļa, třpěli, želěiļa želěli* (Gomilice²⁵); *živěiļa živěli*³⁴ (Górica²⁷).

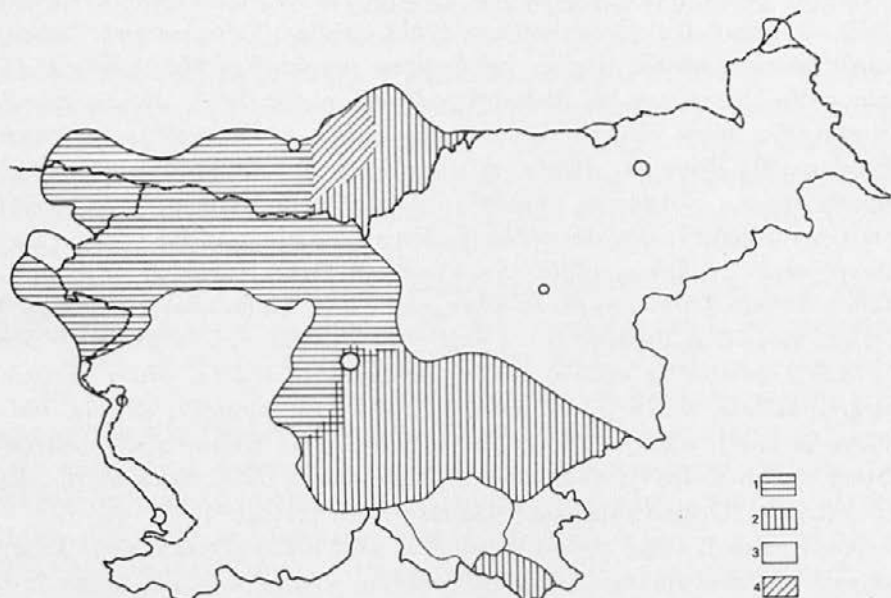
Ozemlje z metatonijo v tipu *živela* ni strnjeno. Tudi če računamo — sodeč po refleksih v okolici najbrž s precejšnjo verjetnostjo — da je metatonija zajemala vso jugovzhodno Štajersko in bi bilo od Prekmurja do osrednje Dolenjske to ozemlje strnjeno, je potem pretrgano z ribniško-laškim področjem, ki sega do Ljubljane, kjer se mešajo obojni refleksi. Večina Gorenjske je brez metatonije, a najdemo jo spet na jugovzhodnem Notranjskem in v Posočju. Za primorsko brezintonacijsko področje pa glede na okolico ni mogoče sklepati, ali so tam nekoč metatonijo poznali ali ne.

Nasprotno pa je pri tipu *delala* ozemlje z metatonijo oz. brez nje bolj strnjeno, čeprav tudi ta izoglosa ne poteka po kakih ostrejših narečnih mejah. Gre od Rakeka preko Rakitne in Ljubljane na razvodje med Gorenjsko in Savinjsko dolino, potem pa poteka nekje med Rožem in Podjuno (za del ozemlja vzhodno od Celovca nimam podatkov — prim. skico). Na področjih brez intonacije na zahodu seveda ni mogoče dokazati prvotnega stanja, toda glede na okolico lahko sklepamo, da tu metatonije ni bilo; na vzhodu pa nam vsaj v severnejšem delu spet pomagajo različni refleksi jata. Približno teritorialno razširjenost oblik *dělala, mislila, vzdignila, videla* : *dělala, mislila, vzdignila, videla* nam spet kaže skica; za dokumentacijo pa prim.: *děvou děvaa děvalě, vīdaa* »videla« (Brdo v Ziljski dolini²⁴); *děaa, bīdaa* (Blače²⁴); *děvou děmava, bēdava* »vedela« (Podklošter²⁴); *děvou, dávava dávala, uhá-*

³³ *ě* je refleks staroakutiranega *č*. Za stalno dolgi *ě* je refleks *ě/ĕ*. *

³⁴ Tu gre za podaljšanje v najnovjšem času. Na staro dolžino kaže diftongični refleks.

snarva (Št. Jakob v Rožu²⁵); *děru dāruva dāwələ*, *uzihnu uzəhnəwa uzəhnələ*, *widu wədura wədələ* (Hodiše²⁶); *děru dāwawa dāwələ* (Sveče,²⁶ Slov. Plajberk²⁶); *wədwa* (Čahorče²⁶); *děru dīwawa dēwəl*, *wədura wədł* (Sele²⁶); *děu dīwawwa dawōlə*, *widu wīdura wīdēlə*, *uzihnuwa*, *səqay*, *sīəqawa saqōl*, *wéadu wīədura wədēlə* (Kneža²⁶); *dīēu dīəwawa³⁵ dewəl dewāle*, *widu wīdwa wədēl wədīēle* (Žitara ves²⁶); *děu dīəwawa dewōli*, *widu wīdura wīdēli* (Globasnica²⁶); *děwu dīəwawa dewōli*, *widu wīdura wīdēli* (Metlarje,²⁶ Rinkole²⁶); *děwu dīəwawa dewōli*, *widu wīdwa wīdēli* (Pliberk²⁶);³⁶ *dēwawa*, *šīdwa* (Ukve²⁶);

Metatonija v tipu delala

1 področje brez metatonije; 2 področje z metatonijo; 3 področje brez intonacijskih opozicij; 4 ni podatkov

diēlu diēlala diēlələ, *šīdu šīdela* (Trenta²⁵); *diēlala*, *mīsəlna* (Drežnica²⁵); *diēlala*, *šīdela* (Livek²⁶); *šīdla* (Tolmin²⁶); *diēlaw diēlala diēlal*, *šīdu šīdela šīdəl* (Čiginj pri Tolminu²⁷); *šīdu šīdala* (Breginj²⁶); *diēlala* (Matajur,²⁶ Ošne²⁶); *diēlala*, *wīdela* (Podbonesec²⁶); *dēwawa* (Srednja vas

³⁵ Intonacija je čudna. Gre za podoben problem kot pri opombah 32 in 37.

³⁶ Na vsem tem vzhodnem delu Koroške je situacija pri glagolskem akcentu precej zamešana. Tam so nastopili še premiki akuta proti koncu besede in tudi razne analogije (Prim. npr. akcent pri opisnem deležniku v Žitari vesi, kjer je tudi v fem. pl. spremenjena intonacija nasproti masc. pl.).

v Bohinju²⁶); *děwoŭ děwowa děwal, wídu wídwá wídal* (Breg pri Zasi-
pu²⁷); *děwowa* (Tržič,²⁶ Jezersko,²⁶ Križe pri Tržiču²⁷); *děwowa, wídwá*
(Cerklje,²⁶ Primskovo pri Kranju,²⁷ Godič pri Kamniku,²⁵ Črna pri Kam-
niku,²⁷ Šenčur²⁷); *uzíynu uzíynowa uzíynəl, wídwá* (Polica²⁷); *děwowa*
wídwá (Stražišče²⁷); *děłə děłala*³⁰ *dělal, wído wídlá wídal* (Reteče²⁷);
děwowa, wídwá (Smlednik²⁷); *děwawa, wídwá* (Gameljnc²⁷); *děłala* (Hor-
jul²⁶); *děwoŭ děwawa, wídu wídwá* (Vnanje gorice²⁸); *sěkarwa* (Vnanje
gorice²⁷); *děłala* (Logatec²⁶); *děłala wídlá*, zlasti pri mlajši generaciji
tudi *děłala, wídlá* (Rakitna²⁵); *dăiłow dăilála dăitalj, wídu wídlá wídlj*
(Begunje pri Cerknici²⁵); *děiłow děilála, wídlá* (Cerknica²⁷); *dăilála,*
wídlá (Lipsenj pri Cerknici²⁷); *dăilála, wídlá* (Vrhnika pri Ložu²⁷);
míslu mísəlna, slišála (Ravne pri Loškem potoku²⁵); *dăiłow dăilála dăi-*
lălj, wídlá (Nova vas na Blokah²⁵); *děłala, wídlá* (Ig²⁵); *děłala, mísəlla*
(Rudnik²⁵); *děwu dēwowa dēwal, wídu wídwá wídlə, ŭzígnu ŭzígnowə*
(Studenec²⁸); *dēwawa, dēłala, mísəlla* (Sostro²⁵); *děwoŭ dēwawa, wídu*
wídwá, wzígnu wzígnowa (Janče²⁸); *děłala, wídlá* (Grosuplje,²⁷ Hrastje
pri Grosupljem²⁷); *děilála, wídlá* (Raščica²⁵); *dăilála, wídlá* (Podgorica v
Dobrepolju²⁷); *dăilála, wídlá* (Sv. Gregor,²⁵ Dolenja vas pri Ribnici²⁵);
dăiłow dăilála dăilələ, míslu mísəlna, ŭzdígəlna, wídlá, wăidla (Ribnica²⁵);
děłala, wídlá (Zg. Brezovo pri Višnji gori²⁷); *děłala, wídlá* (Stična,²⁷ Mu-
ljava,²⁵ Zagradec²⁵); *děłala, wídlá* (Ambrus²⁵); *děilála, wídlá* (Zužem-
berk²⁵); *dăłgłá, wídlá* (Št. Rupert²⁷); *wídlá* (Mokronog²⁵); *děilála, wídlá*
(Novo mesto²⁷); *děłal dēilála dēłali* (Predgrad ob Kolpi²⁷); *děłal dēłələ*
(Stari trg ob Kolpi²⁶); *děłal dēłala dēłalo dēłali, wídal wídlá wídlj, zdíg-*
nił zdignila (Dragovanja vas,²⁷ Golek pri Dragatušu²⁷).

Tudi primeri *děłal dēłala* (Vinica²⁶); *wídlj wídlá* (Dragatuš²⁶) kažejo
na različno akcentuacijo femininske oblike, čudna je le akutirana into-
nacija. Podoben problem je tudi pri tipu *želela*.³⁷ Če je intonacija res
akutirana, bi moralo iti tu za novi akut (stari akut tu še ni podaljšan),
kar pa ni posebno verjetno. Morda gre le za napako pri zapisu into-
nacije in je tudi tu cirkumfleks, torej metatonirana oblika.

Na področju brez intonacijskih razlik kaže moščanski govor pri
Brežicah na nekdanjo metatonijo: *děław dēłala dēłal, wídu wídlá wídlj*.²⁹
Na isto kažejo tudi področja s pozno podaljšanim akutom, le da so tam
večkrat tudi pluralne oblike izenačene po femininski: *děło dēłala* (Gor-
nji grad²⁶); *sičkə səkala* (Luče²⁵); *dičło dēłala dēłali, wíčło wēdlá wēdlj*
(Nizka vas pri Rečici ob Savinji²⁷); *dilaw dăilála dăilali* (Zafošt pri
Slovenski Bistrici²⁵); *děław dēłala* (Lovrenc na Pohorju²⁶); *děław dēłala*
(Lobnica²⁶). Metatonijo pa najdemo tudi na področju, kjer akut še ni

³⁷ Glej zgoraj pri opombi 32.

podaljšan:³⁸ *vīda vīdla vīdli* (Videm ob Ščavnici²⁵); *rězaŋ rěžala rězali*, *mīslu mīslila mīslili*, *vīdu vīdila vīdili* (Gomilice²⁵); *vīdu vīdla vīdlu*,³⁴ (Górica²⁷).

Že po obeh skicah vidimo, da se v Ljubljani stikajo metatonirane in nemetatonirane oblike. Logično iz tega lahko sklepamo, da je mešanje tudi v govoru izobražencev. To potrjuje tudi anketa, ki sem jo izvedel ob pripravah za Slovar slovenskega knjižnega jezika. Zanimivo je, da se v knjižnem jeziku metatonija bolj drži pri tipu *delala* kot pri tipu *mislila* in *videla*. Vzrok je v tem, da se tematični vokal *a* ni reduciral, medtem ko sta se *i* in *ě* v dialektičnem izgovoru reducirala. Tako so govorili *dělala* ter *mīsl̩la/mīsl̩na* (oz. *čīstla* ipd., kadar ni bilo sonanta) in *vīdla*. Prva oblika je enaka v knjižnem jeziku in v dialektu, pri drugih pa je treba za knjižni jezik vzpostaviti nereducirani tematski vokal — s tem se beseda navadno tudi podaljša za en zlog — in pri tem nekateri ljudje metatonijo opustijo. Dokazujejo nam to paralelne reducirane oblike z metatonijo in nereducirane brez metatonije pri istih informatorjih.

Za ugotavljanje govora izobražencev sem anketiral ljudi, ki so doma iz Ljubljane ali centralnih področij, a so preživeli velik del življenja v Ljubljani, in so navajeni govoriti knjižni jezik. Upošteval sem njihov knjižni izgovor, kajti znano je, da izobraženci v knjižnem jeziku večkrat spremenijo intonacijo nasproti svojemu narečnemu izgovoru.³⁹ Njihovo narečno oz. pogovorno varianto sem pritegnil zaradi primerjave, kako se intonacije spreminjajo, pod oznako reducirano (rdc.). Podatki, ki sem jih dobil, so prikazani v razpredelnici. Znak — pomeni, da v obliki ni metatonije, znak + pa pomeni, da je oblika metatonirana.⁴⁰

³⁸ Glagol *delati* na tem področju tudi v prezentu ni metatoniran in torej tu ne spada v naš tip.

³⁹ Prim. Rigler, JiS XIII, 1968, 196—7.

⁴⁰ Informatorji so: *Ba*: dr. Anton Bajec, r. 1897 v Polhovem Gradcu, živel v Sp. Idriji, Šentvidu in Vižmarjah nad Ljubljano; oče z Mirne na Dol., mati r. v Krašnji, mladost preživela na Brezovici pri Ljubljani — *Cm*: Marjan Cedilnik, r. 1935 v Gunceljah pri Ljubljani; oče z Guncelj, mati iz Buča v Tuhinjski dolini — *Dm*: Marija Dolenc, r. 1935 v Ljubljani (Šiška); oče iz Ljubljane, mati r. v Knittelfeldu, živila v Ljubljani — *Dv*: Vida Drešar, r. 1942 v Ljubljani (Vič); oče iz Ljubljane, mati iz Litije — *Jm*: Marija Janežič, r. 1920 v Vidmu-Krki, mladost preživela na Polici pri Višnji gori; oče s Police, mati z Adamovega pri V. Laščah — *Jn*: Nada Jesse, r. 1913 v Ljubljani; oče iz Sv. Margarete pri Velikovcu, mati iz Moravč — *Jh*: Hermina Jug, r. 1938 v Ljubljani, med vojno živila v Tržiču, nato v Mariboru, od 1957 v Ljubljani; oče iz Planine, mati iz Ljubljane (Vodmat) — *Ki*: Ivanka Kozlevčar, r. 1932, mla-

	Ba	Cm	Dm	Dv	Jm	Jn	Jh	Ki	Ld	Lt	Mj	Mv	Nv	Pb	Rj	Ss	Šr	Te	Zj	Zf
živela	—	—	+	+	—	+	+	—	—	—	+	+	±	—	—	—	+	+	+	+
vrtela	—	—	+	+	—	+	+	—	—	—	+	+	±	—	—	—	+	+	+	+
delala	±	—	+	+	+	+	+	+	—	—	+	+	—	+	+	—	+	+	+	+
mislila	±	—	—	+	+	±	—	+	—	—	+	+	—	—	+	—	+	+	+	+
mislila rdc.	±	—	+	+	+	+	+	+	—	—	+	+	—	+	+	—	+	+	+	+
videla	±	—	—	+	+	±	—	+	—	—	+	+	—	—	+	—	+	+	+	+
videla rdc.	±	—	+	+	+	+	+	+	—	—	+	+	—	+	+	—	+	+	+	+
vedela	±	—	—	+	+	±	—	+	—	—	+	+	—	—	+	—	+	+	+	+
vedela rdc.	±	—	+	+	+	+	+	+	—	—	+	+	—	+	+	—	+	+	+	+
povedala	±	—	+	+	+	+	+	+	—	—	+	+	—	+	+	—	+	+	+	+
štela ⁴¹	—	—	—	—	—	±	—	—	—	—	—	±	—	—	—	—	—	—	—	—

Od intonacijskih variant v opisnem deležniku ženskega spola bi bilo treba še omeniti, da se zaradi odpravljanja moderne vokalne redukcije tip *djâl -a -i* »dejal«, *sjâl -a -i* »sejal« pogosto premakne v normalnejši tip z intonacijsko alternacijo v femininski obliki. Torej *dejâl dejála dejáli*, *sejâl sejála sejáli* kot *dâl dála dâli*, *spâl spála spâli*, *kovâl kovála kovâli*. Precej informatorjev, ki v reducirani obliki nima alter-

dost preživela na G. Brezovem pri Višnji gori; oče z G. Brezovega, mati iz Dednega dola pri Višnji gori — *Ld*: Dušan Logar, r. 1951 v Ljubljani; oče iz Horjula, mati iz Ljubljane — *Lt*: dr. Tine Logar, r. 1916 v Horjulu; oče iz Horjula, mati z Vrzdencea — *Mj*: Joža Meze, r. 1919 v Ljubljani; oče iz Planine, mati iz Kostrevnice pri Litiji — *Mv*: Viktor Mlakar, r. 1957 v Ljubljani (Center); oče iz Ponikve pri Grobelnem (zgodaj umrl), mati iz Krškega — *Nv*: Vlado Nartnik, r. 1941 v Vnanjih gorica; oče iz Notranjih goric, mati iz Vnanjih goric — *Pb*: Boža Pleničar, r. 1928 v Ljubljani (Center); oče preživel mladost v Ljubljani, mati iz Brčkega — *Rj*: dr. Jakob Rigler, r. 1929 v Novih Ložinah, mladost preživel v Ribnici; oče iz Ribnice, mati iz Hrovače pri Ribnici — *Ss*: Stane Suhadolnik, r. 1919 v Borovnici, v mlajših letih živel tudi v Logatecu in na Vrhniki; oče in mati iz Borovnice — *Šr*: Rozka Štefan, r. 1913 v Ljubljani (živela v južnem delu); oče iz Ljubljane (zgodaj umrl), mati iz Vrbljen pod Krimom — *Te*: Eva Toporišič, r. 1929 v Ljubljani (Bežigrad); oče iz Ljubljane, mati iz Mokronoga — *Zj*: Janez Zor, r. 1926 v Ljubljani; oče in mati iz Ljubljane (Šiška) — *Zf*: Franc Zagar, r. 1952 v Ljubljani (Rudnik), oče in mati z Rudnika. Med informatorji, ki zastopajo tudi različne generacije, imajo srednjo izobrazbo Dm, Dv, Jn, Ld (med anketiranjem še dijak), Mv; drugi imajo fakulteto, in sicer so slavisti, le Cm je germanist. Že srednjo šolo so razen Jh in delno Rj vsi informatorji študirali v Ljubljani.

⁴¹ Primer *štela* je naveden zato, da se vidi, da je I. glagolska vrsta (po Miklošičevi delitvi) akcentsko drugače obravnavana kot ostale (*šteti* je danes v slovenščini prešel v I. vrsto). V nekaterih dialektih sicer poznajo intona-

nacije, to v nereducirani uvede.⁴² Nekoliko pogostejše je vključevanje v tip *koval* pri primeru *dejal* (Cm, Jh, Nv, Pb, Žf) kot pri *sejal* (Jh, Nv, Pb). Vzrok je v tem, da je beseda *sejati* bolj znana in v vsakdanji rabi, medtem ko je *dejati* bolj knjižna ali v nekaterih pomenih starinska.

РЕЗЮМЕ

В связи с работой над новым Словарем словенского литературного языка оказалось необходимым пересмотреть нормы акцентуации. Нужно было определить кое-что совсем по новому, особенно в тонемной акцентуации. Часто определяются также и дублеты. В этой статье показано в связи с дублетами интонации в женском роде форм прошедшего времени типов *želega* и *delala* (*misliła*, *vedela*) действительное положение в речи интеллигенции и в словенских диалектах. У обоих типов словенский язык разделен на области с метатонией в этой форме и без метатонии. Области с метатонией находятся более на юге и востоке, но у обоих типов они не покрываются. Однако, области с метатонией и без нее в обоих типов сходятся у Любляны, что отражается и в речи интеллигенции и, таким образом, также в литературном языке. В статье отчасти показаны и причины возникновения и расширения этих метатоний.

cijsko alternacijo pri femininski obliki tudi v tipih *štela*, *skrila*, *pala* (ponekod, kot npr. v okolici Blok, prodira že v tip *nesla*). Vendar te metatonije ne zajamejo vsega tistega ozemlja kot prej obravnavane, zlasti pa ne nastopajo v Ljubljani. V Ljubljani se opaža drugačna analogija: tip *skril*, *štel* prehaja v tip *pil*. V Ljubljani je *štēli* že precej pogostno (Dm, Jn, Jh, Pb, Šr, Te, Zj). Deloma pa se v Ljubljani tip *trpel* (po odpravi redukcije) uravnava po *lovil* (ker tudi v masc. sg. nastopi dolžina), ali pa je sploh v celotnem tipu *trpel* nestabilnost in ljudje za intonacijo v tem tipu niso več posebno občutljivi pa tudi če se nazadnje le odločijo za akut.

⁴² Še precej bolj kot v opisnem deležniku pride to vključevanje v normalnejši tip do izraza pri deležniku na *-an*, ki v nereducirani obliki navadno dobi akut (cirkumfleks v reducirani in akut v nereducirani obliki pri *posejan -a -o* imajo: Ba, Cm, Dv, Jm, Ki, Pb, Rj, Ss, Žf; cirkumfleks v reducirani in akut ali cirkumfleks v nereducirani: Zj; cirkumfleks v obeh: Jn, Ld, Lt; akut v obeh: Dm, Jh, Mj, Mv).